

PARADOKS JEZIKOVNE POLITIKE V OBDOBJU RAZSVETLJENEGA ABSOLUTIZMA OB PRIMERU PREVAJANJA PATENTOV V SLOVENŠČINO

Theodor Domej

Celovec

theodor@domej.at

DOI:10.4312/Obdobja.37.149-157

Med koroškimi slovenskimi tiski in (izjemoma ohranjenimi) rokopisi 18. stoletja predstavljajo besedila uradnega značaja skupino, ki je po obsegu sicer majhna, a po vsebinski zahtevnosti besedil in glede na proces funkcionalizacije slovenskega jezika v družbenem življenju tako jezikovno kot tudi simbolno pomembna. Gre za tiske in rokopise pravne vsebine, t. i. patente in kurende svetnih oblasti. Najstarejši na Koroškem ohranjeni tiskani slovenski prevod patenta je iz leta 1749.

Koroška, jezikovna politika, uradovalna slovenščina, tiskani in rokopisni patent

The group of official texts among Slovene prints and (exceptionally) manuscripts from 18th century Carinthia is small in volume but complex as regards its content. In the process of functionalisation of the Slovene language in social life, this group is important linguistically and symbolically. The paper discusses the »patents« and circulars, or legal decrees of the authorities. The oldest printed translation from German to Slovene of a decree preserved in Carinthia is dated from 1749.

Carinthia, language policy, Slovene used by the state, legal decrees (in print and manuscript)

V Koroškem deželnem arhivu (Kärntner Landesarchiv) v kartonu s signaturo RLh 75/2 hranijo dva slovenska rokopisna prevoda istega cesarskega patenta iz leta 1752 proti nedovoljeni emigraciji iz avstrijskih dednih dežel (»Falsche Werber«).¹ Zraven je osnutek spremnega pisma koroške reprezentance in komore vodjem koroških okrožnih uradov (v Celovcu, Beljaku in Velikovcu), bamberskemu vicedomu in deželnim stano-
vom. Osnutek nosi datum 3. november 1752, odredba pa je bila razposlana 2. junija 1753. Komisarjem je zapovedala, da morajo patente večkrat oznaniti ne samo v nemškem jeziku, temveč tam, kjer je to potrebno, tudi v slovenskem, da se nihče ne bo mogel izgovarjati z nevednostjo o tem, kakšne kazni grozijo prestopnikom. Na osnovi spremnega pisma lahko torej sklepamo, da je tedanji najvišji deželnoknežji upravni organ na Koroškem poleg nemške razposlal tudi slovensko verzijo cesarskega patenta.

1 Patent s podobno vsebino je z datumom 7. december 1752 izšel tudi na Kranjskem (www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:31176).

Slovenski rokopisni besedili prevoda iz leta 1752 obsegata dvakrat po deset listov (skupno torej 40 strani). Na hrbtni strani zadnjega lista prvega prevoda (fol. 25 v) je predmetna oznaka: »Na novitfch gori poštaulena Straffna Sapoud zhries u'fe ta ifte, kateri mislio, ali volo jmajo is naschich Deschel pobegniti, inu se otzhja dergod Sedeotfchi Sturiti, zhries katere pade ta kratku sturjena prauda, vulgò Stand-Recht.«

S svinčnikom je uradnik zabeležil »300 St.«, kar se očitno nanaša na načrtovano naklado (300 izvodov). Podoben zaznamek ima tudi drugi prevod. Nemška verzija patenta nosi zaznamek »500 St.« Kot dan izdaje patentov velja 28. september 1752 (na prvem patentu: »S'mo Sapisani dali u'Celouzi na leta dan tega ofsem inu dueifsetiga Mefsza Septembra, u letem Sedemnaift Sto, inu dua inu pedefsetim, nafhiga kraluvajna pak u duanaiftim letu«; na drugem patentu: »Danu u'nafhim meftu Celouzi na ofsem inu duaifseti dan mefsza Septembra u' sedemnaift fto dua inu petdefsetimu leti.«). Ne prvega ne drugega prevoda v tiskani obliki doslej ni v evidenci.

Prevoda in spremno pismo osvetljujejo tedanjo prakso razglaševanja zakonskih predpisov. V obravnavanem obdobju je vladalo načelo t. i. materialnega publiciranja (nem. *materielles Publikationsprinzip*). Njegovo bistvo je, da postanejo predpisi in ukazi pravno obvezni šele, ko tisti, ki se jih predpis tiče, izvejo zanj.²

Spremno pismo vsebuje doslej najstarejši neposredni ukaz, da morajo koroške lokalne oblasti zakone razglašati tudi v slovenščini. Prevoda pa nista najstarejša na Koroškem ohranjena prevoda zakonskega besedila. Pred tem sta izšla že najmanj dva v tiskani obliki: starejši je patent iz leta 1749, drugi pa iz leta 1752. Koliko patentov je bilo v 18. stoletju v celoti prevedenih in natisnjenih na Koroškem v slovenskem prevodu, ne vemo. Po vsej verjetnosti jih je bilo več kot 15, kolikor sem jih doslej evidentiral (večina je bila prvič objavljena v Domej 1986: 178 in nasl., 447, 464–525). Domnevam, da v arhivih zemljiških gospodstev in župnijskih ali tržnih in mestnih arhivih leži še nekaj doslej neodkritih primerkov. Bibliografije in regist slovenskih prevodov patentov in drugih besedil zakonskega značaja ni, kaj šele izčrpne jezikoslovne analize.³

Kaj so bili patenti? V nemško-slovensko-italijanskem *Glosarju zgodovinskega domoznanstva* pojem *patent* razlagajo takole: »Prvotno od vladarjev ali vladarskih oblasti izdana javna zapečaten listina splošnega pomena, npr. tolerančni patent« (Klasinc idr. 1995: 201). V nemškem pravnem jeziku so imeli podoben pomen kot *patent* pojmi *Mandat*, *Edikt*, *Generalie*. Patente je izdajal vladar, ki je imel zakonodajno pravico (lat. *potestas legislatória*), ki je obsegala pravico izdajati zakone, jih spreminjati, ukinjati njihovo veljavo, jih razlagati in v določenih primerih od določenih predpisov izvzemati posameznike ali pa definirane skupine. Nekateri pravni strokovnjaki med zakonodajne pravice štejejo tudi objavljanje zakonov

2 Kronološko naslednja razvojna stopnja je načelo formalnega publiciranja, ko zakoni in odredbe izhajajo v uradnem listu in z izidom postanejo pravnomočni. V habsburški monarhiji se je obdobje formalnega publiciranja uveljavilo šele leta 1849, ko je začel izhajati državni zakonski list.

3 Zlasti za obdobje pred Ilirskimi provincami bi bil zelo koristen seznam vseh v slovenščino prevedenih patentov, ki bi upošteval vse tedanje upravopolitične enote (dežele, gubernije, okrožne urade), kjer je živelo slovensko govoreče prebivalstvo.

(Schennach 2010: 136). Zakonodajna pravica je odločilni sestavni del suverenosti, najvišje, nedeljive in (domala) neomejene državniške oblasti (Schennach 2010: 130). Pojem *patent* je pomensko blizu pojmom *zakon* in *odredba*, kakor ju poznamo danes. Besede *zakon* v pomenu 'splošno veljaven pravni predpis z najvišjo pravno močjo, podrejen ustavi', kot ga razlaga SSKJ, v slovenskem besednem zakladu 18. stoletja še ni bilo. Gutschmannov nemško-slovenski slovar, ki je izšel leta 1789, je ne pozna in omejuje pomen na stalno zvezo med možem in ženo, pridevnik *zakonski* pa na vse, kar se nanaša na to zvezo. Še Murkov slovensko-nemški slovar (1833) pravi: »(eig. und noch bei allen Slawen) das Gesetz; (bei uns Slowenen nur) die Ehe.« Oba, Gutschmann in Murko torej, imata nemško slovarsko geslo *Patent*. Murko navaja slovenske ustreznice »vkása, povélje, gem. patént«.

Patenti niso imeli le stalne strukture, temveč so bili opremljeni tudi z oblikovnimi znaki, ki so sporočali pomembnost vsebine. Čeprav je šlo za prevode, so imele tudi slovenske izdaje opazno zunanjo obliko. Po svoji formalni strukturi so patenti listine. Standardni ali najpogostejši vzorec, po katerem so bili sestavljeni, je imel dolgo tradicijo (od 14. stoletja dalje) in je bil značilen za ukaze oz. obvezna navodila deželnih knezov oz. njihovih uradov podrejenim in prebivalstvu ali pa njegovemu delu (Schennach 2010: 140 in nasl.). V nemščini ga po signalnem pojmu strokovno imenujejo tip *Entbieten* (v Gutschmannovem nemško-slovenskem slovarju je slovenska ustreznica *napovedeti*). Ta listinski formular je bil pridržan deželnemu knezu (Schennach 2010: 195). Kot druge listine tega tipa imajo patenti tri obvezne dele: protokol (sestavljen je iz dveh delov: intitlatio in inscriptio), kontekst (narratio, dispositio, pogosto še sanctio in corroboratio) in na koncu eshatokol (tvorita ga datum in podpisi) (Schennach 2010: 195–196). Intitulatio sestavljajo osebni zaimek v 1. osebi množine (mi, *pluralis maiestatis*), ime vladarja, formula legitimacije (»po božji milosti«) in vladarski nazivi, razvrščeni po rangi (cesar/ica, kralj/ica, nadvojvoda/nadvojvodinja itn.), in navedbe teritorijev. Intitulatio se razlikuje po dolžini, saj so bile v rabi dolge, srednje dolge in kratke variante. Patentna formula *Entbieten* v glavnem sestavnem delu besedila (t. i. kontekstu) ohranja komunikacijski vzorec nagovora vladarja, ker je napisana v premem govoru (v 1. osebi množine), povzema torej obliko, ki je značilna za ustno sporočanje.

Patente so na Koroškem do sredine 18. stoletja tiskali izključno v nemščini. Količnik so urejali zadeve, ki so zadevale široke sloje prebivalstva, so jih morali za ustno objavo odgovorni (od nekdanj) razglašati tudi v slovenskem jeziku, ker bi ga slovensko enojezične osebe drugače sploh ne razumele. Tiskani slovenski patenti označujejo torej tudi prehod od ustnega razglaševanja zakonskih predpisov na pisno komuniciranje državnih uradov s podložnim prebivalstvom slovenskega jezika.

Kateri dejavniki so sploh povzročili, da se je sredi 18. stoletja začelo obdobje pisnega prevajanja patentov v slovenščino? Glavni dejavnik so bile gotovo reforme v habsburški monarhiji. Na družbeni položaj jezikov v mnogojeziki habsburški monarhiji je vplivala jezikovna politika, ki so jo oblikovali njeni vladarji s pomočjo najvplivnejših svetovalcev in uradnikov. Do neke mere pa je bila paradoksalna.

Marija Terezija je leta 1765 v zvezi s stanjem v čeških dednih deželah poudarila, naj se »odredi vse, kar je v prid nemščini, da se razširi in postane splošna«. Tobias Philip von Gebler, za časa Marije Terezije in Jožefa II. dolga leta član državnega sveta, je menil, da »mora država stremeti za tem, da sčasoma postane en narod [...] Vem, da so za to potrebna cela stoletja in da ne sme biti najmanjše prisile. Vendar država živi večno, to se pravi dlje kot obdobje ene človeške generacije. To morajo imeti pred očmi knez in državni služabniki in v skladu s tem delati in ravnati« (Fischel 1910: XXIV). Cesar Jožef II. je ob uvedbi nemščine kot uradnega jezika na Ogrskem (dotlej so tam uradovali v latinščini) izjavil: »Koliko več prednosti za splošni blagor, če se bo v celi monarhiji rabil samo en jezik in če se bo poslovalo edinole v njem. Trdneje bodo združeni vsi deli monarhije in prebivalci bodo povezani z močnejšimi vezmi bratske ljubezni. Vsakdo bo to uvidel in se prepričal, če bo upošteval primer Francozov, Angležev in Rusov« (Fischel 1910: XLI). Državni vrh je vnaprej zavrnil kritiko, da je cilj ukrepa germanizacija. V obrazložitvi odredbe beremo, da si »Njegovo veličanstvo tega ukrepa ni izmislilo, ker bi z njim hotelo iztrebiti materinščino in jo vzeti narodnostim« (Winter 1968: 23).

Prevladujoče mnenje raziskovalcev obdobja avstrijske oblike razsvetljenega absolutizma za časa Marije Terezije in Jožefa II. je, da je bila jezikovna politika vladarjev v službi čim večje učinkovitosti države. »Cesarjevih poskusov, da bi dosegel jezikovno poenotenje v prid nemščine, nikakor ni mogoče razlagati že z nacionalnimi motivi, čeprav Jožef II. nemščino imenuje 'nacionalni jezik' habsburške monarhije [National-Sprache], temveč so posledica njegovega absolutističnega razumevanja države in vladavine« (Eder 2006: 145). Kljub temu lahko zlasti nekatere njegove ukrepe označimo kot zgodnje znanilce novega obdobja, ko so jeziki doživeli politizacijo in je država v sobivanje skupin, ki so govorile različne jezike, posegala z ukrepi, ki so enega podpirali, drugega pa zapostavljali. Sodobniki iz vrst izobražencev, ki so se zavzemali za emancipacijo dotlej na številnih področjih družbene komunikacije manj rabljenih jezikov, so ukrepe razumeli kot izrivanje, zapostavljanje ali slabitev svojih jezikov. Oglašali so se s kritičnimi pripombami. Med njimi je bil tudi koroški slovničar Ožbald Gutschmann. V uvodni besedi k slovnici *Windische Sprachlehre* (1777) je zapisal: »Slovenska slovnica! Za ponovno vzpostavitev narečja, ki bi si mogoče prej zaslužilo, da se ga zaradi njegove skromne uporabnosti pozabi ali pa potisne iz dežele, in ga zaradi njegove bornosti in pokvarjenosti ni mogoče spraviti v red? Tako mislijo in govorijo ne tako redko« (Gutschmann 1777: Vorrede). Najprej se je nemščina uveljavila v vojski, vedno bolj pa tudi v sodstvu, upravi in izobraževanju. Jezikovni predpisi Marije Terezije in Jožefa II. niso spremenili dejanskega položaja slovenskega jezika v sodstvu in upravi, otežili pa so uveljavljanje slovenščine na številnih novih področjih rabe.

Kot ni dvoma o tem, da je bilo v ospredju stremljenje po povezovalnem jeziku, kar naj bi bila nemščina, je prav tako res, da so morale oblasti, če so hotele, da jih podložniki količkaj razumejo, na večjem delu habsburške monarhije uporabljati nenemške jezike. Tako stanje je vladalo na Slovenskem. Velika večina (predvsem podeželskega)

slovenskega prebivalstva ni bila le enojezična, temveč tudi nevešča branja in pisanja. Živela je v pogojih, ki so značilni za t. i. oralno kulturo. Kljub temu so bili domala vsi prebivalci že vpeti v pisno kulturo, predvsem so bile zapisane njihove dajatve in služnosti (v urbarjih), od 16./17. stoletja naprej so postale običajne tudi matične knjige. Takó v deželni upravi, v trgih in mestih kot tudi v zemljiških gospodstvih so bili vpisi skoraj v celoti v neslovenskih jezikih in so tako prekrili slovenščino kot jezik vsakdana in ustnega sporazumevanja, tudi tistega v uradnih zadevah. Na področju pisne rabe so bili pri izbiri jezika merodajni zunajjezikovni dejavniki, ki pa so vplivali tudi na razvoj jezikov, kajti ne more biti dvoma o tem, da je pisna raba oblikovala zlasti tiste zvrsti jezikov, ki so služili nadregionalni komunikaciji. Tudi slovensko govoreči izobraženci so kot uporabniki in proizvajalci besedil uporabljali jezike, ki so imeli razvito pisno kulturo. Čeprav je že v srednjem veku znalo brati in pisati na stotine oseb, ki jim je bila slovenščina prvi jezik, je niso pisali ali pa le v izredno redkih primerih. Tudi ko je reformacijsko gibanje slovenščini odprlo pot v pisno kulturo, se je slovenska pisna kultura začela uveljavljati predvsem z besedili, ki nosijo na sebi pečat oralne kulture (čeprav gre za normirana in kanonična besedila). Ogromna večina slovenskih rokopisnih in tiskanih besedil je bila še dolgo namenjena predvsem glasnemu branju pred večjo skupino poslušalcev (zlasti v cerkvi) ali pa skupinskemu izvajanju. Obsegala je tipična besedila oralnega značaja (cerkvene pesmi, molitve, narativna besedila za cerkveno rabo, kot so to evangeliji in berila, druga verska in nabožna besedila). Klasičen primer takega besedila je katekizem, ki je sestavljen v dialoški obliki (vprašanja in odgovori). Patenti so nekoliko podobni besedilom cerkvenega značaja. Njihov izdajatelj je bil svetni glavar oz. država, ki je podobno kot Cerkev izdajala obvezna navodila.

Spremembe v jezikovni politiki je zahtevala modernizacija družbe. V drugi polovici 18. stoletja je bilo predpisov, prepovedi itn. vse več in so zajeli vsa bistvena področja življenja. Mnogojezičnost prebivalstva je bila za državo seveda izziv. Čeprav se je del prebivalstva znal sporazumevati v več kot enem jeziku, je kljub temu še prevladovala enojezičnost. Tudi na Koroškem, kjer je živelo nemško in slovensko govoreče prebivalstvo, je bilo tako. Med statusoma nemščine in slovenščine pa so obstajale velike razlike. Medtem ko je bila nemščina od poznega srednjega veka in do leta 1848 poslovalni jezik v vsej notranji upravi, slovenščine razen za (redko ohranjene) zapise prisežnih obrazcev tam niso uporabljali.

Nekateri koroški patenti vsebujejo navodila, kako prebivalstvo seznanjati z njihovo vsebino, v enem primeru pa razkrivajo tudi motive, zakaj so bili prevedeni v slovenščino. V najstarejšem ohranjenem slovenskem tiskanem patentu (1749, patent proti dezertarjem) piše: »Letò nalfche povele, inu pifmu pak imao ti Pflegarie ali Vervvaltarie ufaki teden temu podlofchnimu folku napreibrat, ofnanit, inu dobru saftopit dati. U meiftah pak imà letò nalfche povele, inu pifmu na ozhitne meiftne urata perbitu biti.« Podobno vsebino ima odlomek besedila v patentu o lovskem redu za Koroško (1754): »De pak h'flednimo fe ufaki potem dershati, inu pred scodo fe varuati bo vedal. Tok fmo Mi nikar famu leto Jagfko-Ordningo v'obih Deshellkih Sprachih ftiskati inu s'tem

snano storiti otteli, temuzh saschaffamo tudi Gnadlivu, de taki Glih Drugim Patentim vezh krat inu spofebnu v'Igred, inu v'Jesen temo Gmein Moschu, inu vřakimu vezh krat imajo osnanjeni biti.« Prav v tem odlomku slovenščino označujejo kot enega izmed dveh deželnih jezikov. Natančna navodila, kako je treba spraviti vsebino patenta med ljudi, lahko preberemo v patentu o odpravi zakupnega prava (1772): »K'fliednemu le ima leta povelja od vřeh semlišhneh gořpudou per pervei vezhi vřem podlořhnikam v'njih jesiki, v'katiri Mi jo slařti sategavolo vkashemo preřtavit, po řvojem zieleu sapopadi pod řhtraři petred goldinarjou sařtopnu priedbrati. Na enako viřho imajo ti řodni ali griřtni inu purgřidni oblařtniki leto poveljo po navadi osnaniti inu publizirati; tudi na vře miestne inu tergne vrate, inu per řvitneh řjřřah gornabiti.« Drřava je torej od prevodov v slovenščino pričakovala veřji ućinek zakonskih doloćil. Prav prevodi v jezik, ki je bil dotlej v uradih in javnem řivljenju manj ali pa sploh ni bil rabljen v svoji pisni obliki, so vsem, ki so bili na najniřji ravni odgovorni za objavljanje zakonov, signalizirali visok pomen njihove vsebine ter viřjo stopnjo obveznosti in odgovornosti, da se prebivalstvo seznani z njimi.

Na objavljanje patentov v slovenščini je vplivala tudi upravopolitićna ureditev. Do leta 1747, torej iz obdobja, ko je bila uprava na Korořkem v rokah deželnih stanov, ni ohranjen noben prevod patenta v slovenščino. Upravni organi korořkih deželnih stanov kljub svoji zasidranosti v deřeli niso uporabljali pisne in tiskane zvrsti slovenščine. Zaradi oćitnih kriznih znakov je Marija Terezija leta 1747 v notranjeavstrijskih deřelah zaćela z upravnimi reformami. Slabo gospodarsko stanje na Kranjskem in Korořkem, za katero so centralni dunajski uradi našli krivca v neućinkoviti in podkupljivi stanovski upravi, je bilo povod, da je leta 1747 priřlo do korenitih sprememb. V interesu drřavnega vrha je bilo ćim bolj neposredno doseći řiroke sloje prebivalstva. Zato so stanovi izgubili odloćilno besedo pri odobritvi davkov, njihovim organom pa je bila odvzeta izvrřna oblast. Korořka je leta 1747 dobila novo strukturo uprave v obliki deřelnokneřjih organov oblasti. Med letoma 1747 in 1849 predeli, kjer je řivelo in imelo većino slovensko govoreće prebivalstvo, niso bili upravno pod enim uradom (řontar 1988: 76–92). Deře, ki so bile dotlej eden glavnih dejavnikov, ki so vplivali na identiteto in samoopredeljevanje prebivalstva, je centralizem potisnil v ozadje, pridobili pa sta vladarska hiřa in monarhija kot celota. Korořka je z većkratno uvedbo gubernialne ureditve za nekaj ćasa izgubila celo svojo upravno samostojnost (v tem smislu, da v upravni piramidi ni bilo već urada, ki bi bil v okviru deřelnokneřje oblasti pristojen za vso vojvodino in bil neposredno podrejen dunajskim centralnim uradom). Upravopolitićna razdelitev pa nam vsaj posredno pove, kdo je bil pristojen za izdajanje slovenskih prevodov. Po eni strani razdrobljenost ni ugodno vplivala na uveljavljanje slovenščine v javnem sektorju, po drugi strani pa so upravne reforme v smislu većje centralizacije gotovo pripomogle k poenotenju slovenskega knjiřnega jezika.

ře nekaj pripomb k jezikovnim znaćilnostim na Korořkem v slovenščino prevedenih patentov. Prvi namen prispevka je, opozoriti na patente kot besedilno vrsto, ki je bila v slovenščini dotlej redka in je to ostala ře dolgo po tem. Jezikovna razćlenitev je

drugotnega pomena, vendar bi bila zelo koristna primerjalna analiza vseh ohranjenih slovenskih patentov do Ilirskih provinc. Ker so bili prevedeni iz uradovne nemščine, bi bilo primerno raziskati celotni korpus besedil z zornih kotov prevajalstva ter razvoja slovenske pravne in druge strokovne terminologije. Pomemben kompleks vprašanj se odpira tudi v zvezi z regionalnimi pisnimi variantami slovenskega jezika in procesom poenotenja knjižnega jezika.

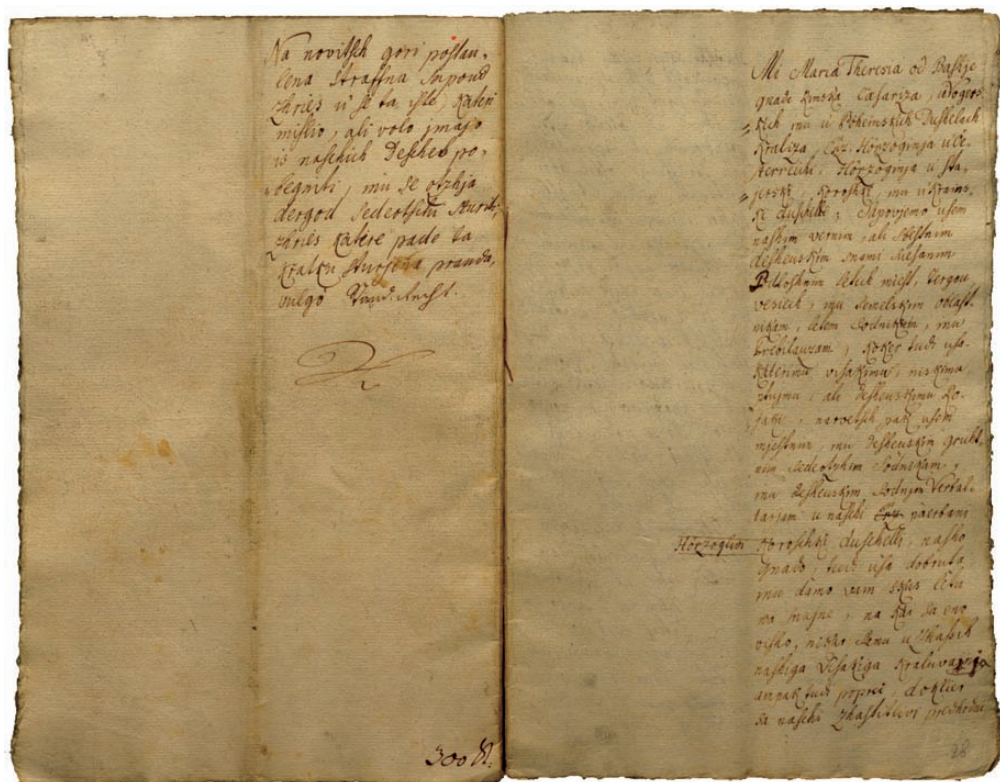
Slovenska pravna besedila, ki so bila napisana ali natisnjena v prvem obdobju (od leta 1749 do 1768), se po zapisu razlikujejo od sočasnih verskih. Skupna jim je sicer latinica, vendar prvi patenti niso natisnjeni v varianti, v kateri so bile natisnjene izdaje *Evangelijev in listov*, ki so skozi dve stoletji veliko prispevale k ohranjanju slovenske knjižnojezikovne tradicije (Breznik 1982). Razkorak med cerkveno in posvetno zvrstjo si lahko razložimo s tem, da je bila slovenska pisna kultura v posvetnem okolju le rahlo zasidrana. To se kaže na različnih ravneh, začenši pri črkopisu, ki le nekoliko spominja na bohoričico, vendar ne manjka vplivov nemških in celo italijanskih pravopisnih navad. Besedila kažejo pokrajinsko obarvanost (na gorenjsko ali kranjsko, kmalu pa na koroško narečno območje). Velik izziv za prevajalce so bili strokovni pojmi. Gutschmann je zaradi okoliščine, da so jo v družbenem življenju »uporablja[li] skoraj samo najnižji sloji prebivalstva«, slovenščino imenoval kar »nesrečno vejo slovanskega izvirnega jezika [unglücklicher Zweig von der slavischen Stammsprache].« Kot posledico takega stanja je navedel, da »se je moral sčasoma izgubiti ves besedni zaklad, ki se ga navadni ljudje ne poslužujejo« (Gutschmann 1777: Vorrede).

Med prvimi patenti, ki so bili v slovenščini objavljeni na Koroškem, je nekaj takih, ki jih očitno niso prevedli rojeni Korošci. Rokopisno ohranjena prevoda iz leta 1752 pa že imata znake, da se je prevajalec jezikovno hotel približati koroški regionalni varianti slovenskega jezika.⁴ Prevoda patentov, ki nosita datum 28. september 1752, vsebinsko nista enaka, čeprav urejmeta isti predmet. Pri prvem (od fol. 16 r do fol. 25 v, to je 20 strani) gre za prevod predloge, ki je v nemškem jeziku ohranjena tako v rokopisni kot tudi tiskani verziji. Za drugi prevod (od fol. 28 r naprej, ki tudi obsega 20 strani) v celovškem arhivu ni neposredne nemške predloge. Obeh prevodov ni pisala ista roka, v obeh besedilih pa se pojavlja še tretja s popravki. Popravki, ki jih je vnesla tretja roka, niso bistveno prispevali k poenotenju črkopisa in jezika, je pa najbolj »koroška«. Dejstvo, da so bile leta 1752 na Koroškem najmanj tri osebe vključene v prevajanje patentov, je že samo po sebi omembe vredno.

Slovenski prevodi patentov in drugi drobni tiski, ki so jih izdajali uradi, pričajo o premikih, do katerih je prišlo v obdobju razsvetljenega absolutizma na številnih področjih družbenega življenja. Ne nazadnje gre tudi za nov odnos države do ne-dominantnih jezikov. Patenti so prvi oz. najstarejši slovenski tiski, ki so jih izdajali državni uradi. Prehod od sprotnega ustnega prevajanja nemških patentov v krajevno

4 Nesporno pa je bil Korošec prevajalec patenta, ki nosi datum 22. november 1768 (»na 22. den Miefenza Vñlfvetnika v' leti 1768«). V tem patentu se prvič dosledno uveljavi koroška redakcija slovenščine, kakor jo je pisal in normiral Gutschmann. Po vsej verjetnosti je bil prevajalec patenta prav Gutschmann.

zvrst slovenščine na komunikacijo brez vmesnega posrednika je izraz stremljenja deželnega kneza oz. vladarja po zanesljivem in neposrednem stiku s podaniki in podložniki, ki naj ga jezikovna pregrada ne bi ovirala. Na pomembnem področju družbene komunikacije torej tiskani prevodi patentov zaznamujejo prehod iz skoraj izključno ustne rabe v obdobje pisne rabe slovenščine. Bili pa so izraz, da hoče država prebivalstvo disciplinirati tudi s pomočjo slovenščine. V tedanjem času sta bili država in Cerkev namreč glavni ustanovi za discipliniranje prebivalstva. Na obeh ravneh so procesi modernizacije družbe zahtevali okrepitev pisne kulture tudi pri narodih, kjer še ni bila zelo razvita. Ne gre pa zanemariti dejstva, da je objavljjanje patentov v slovenskem jeziku eno, nekaj drugega pa je slovenščina v položaju uradnega jezika. Na Koroškem slovenščina vse do revolucije leta 1848 ni imela te vloge, tedaj pa jo je začela pridobivati zelo počasi, več kot samo simbolno prav na področju objavljjanja državnega lista in deželnih uradnih listov (od leta 1849 naprej).

Slika 1: Na levi zgoraj: predmetna oznaka enega izmed prevodov patenta iz leta 1752; na levi spodaj: predvidena naklada natisa: 300 izvodov (300 St.); na desni: začetek prevoda drugega patenta iz leta 1752 (Kärntner Landesarchiv, Celovec, karton RLh 75/2)

Literatura

- BREZNIK, Anton, 1982: Literarna tradicija v Evangelijih in listih. Jože Toporišič (ur.): *Anton Breznik, Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica. 27–54.
- DOMAJ, Theodor, 1986: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters von 1740 bis 1848. Doktorarbeit*. Wien: Universität Wien.
- EDER, Ulrike, 2006: »Auf die mehrere Ausbreitung der deutschen Sprache soll fürgedacht werden«. *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache im Unterrichtssystem der Donaumonarchie zur Regierungszeit Maria Theresias und Josephs II.* Innsbruck, Wien, Bozen: Studienverlag.
- FISCHEL, Alfred, 1910: *Das Österreichische Sprachenrecht. Eine Quellensammlung*. Brünn: Friedrich Irrgang.
- GUTSMANN, Oswald, 1777: *Windische Sprachlehre*. Klagenfurt: Kleinmayr.
- KLASINC, Peter Pavel, DORSI, Pierpaolo, MIHELIČ, Darja, SPREITZHOFFER, Karl, 1995: *Glosar zgodovinskega domoznanstva nemško-slovensko-italijanski*. Maribor itn.: Mednarodni institut arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu Maribor.
- OROŽEN, Martina, 1979: Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja. Boris Paternu (ur.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SCHENNACH, Martin P., 2010: *Gesetz und Herrschaft. Die Entstehung des Gesetzgebungsstaates am Beispiel Tirols*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- ŠTEFANČIČ, Barbara, 2006: *Ovisnost slovenskega prevoda od nemške predloge v dvojezičnih patentih iz 18. in 19. stoletja. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VALENČIČ, Vlado, 1977: Slovenščina v uradih in v uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja. *Zgodovinski časopis* 31/3. 329–360.
- WINTER, Eduard, 1968: *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790–1868*. Berlin: Akademie-Verlag.
- ŽONTAR, Jože, 1988: Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848. Jože Žontar (ur.): *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918*. Graz itn.: Steiermärkisches Landesarchiv.